

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Gökhan TUNÇ

Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi
gokhantunc@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9450-8045>

“Mutlak Buna Bir Çare Bulacağım”: Transhümanizm Kavramı ve Nâzım Hikmet’te Makineleşme Arzusu

*“I Will Sure Find a Cure to This”:
The Concept of
Transhumanism and Nâzım Hikmet’s
Desire to Become
Mechanized*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 13.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 03.12.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

TUNÇ. G. (2021). “Mutlak Buna Bir Çare Bulacağım”: Transhümanizm Kavramı ve Nâzım Hikmet’te Makineleşme Arzusu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2704-2719. <https://doi.org/10.34083/akaded.1023027>

TUNÇ. G. (2021). “I Will Sure Find a Cure to This”: The Concept of Transhumanism and Nâzım Hikmet’s Desire to Become Mechanized. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 2704-2719. <https://doi.org/10.34083/akaded.1023027>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Nâzım Hikmet; yaşamı, ideolojisi ve konvansiyonel şiire karşı tutumuyla gerek yaşadığı dönemde gerekse sonrasında büyük tartışmalara yol açmış bir şairdir. Modern Türk şiirinin bu önemli ismi; arkasında hâlâ yorumlanan, tartışılan çok sayıda şiir bırakmıştır ki bu şiirlerin önde gelenlerinden biri “Makinalaşmak”tır. Söz konusu şiir, özellikle fütüristik içeriği, ideolojik kurgusu ve halkın kurtuluşunu sanayide görmesiyle edebiyat araştırmacılarının dikkatini çekmiştir. Ancak bu makalede, “Makinalaşmak” şiirinin transhümanist öğeler içerdiği öne sürülecektir. Makalede, ifade edilen çerçevede ilk olarak kişinin biyolojik ve genetik mirasının dayattığı sınırları geçersiz kılacak teknolojiyi ve nihai olarak insan-makine birlikteliğini esas alan transhümanizm kavramı tartışılacaktır. Bahsedilen kavramın Prometheus, Daedalus, Beowulf ve Frankenstein’la ilişkilendirilmesine, düşünsel zeminine değinilecek ve kavramın eleştirilen yönlerine vurgu yapılacaktır. Daha sonra ise “Açların Gözbebekleri” gibi şiirlerinde bedensel zayıflıkları vurgulayan Nâzım Hikmet’in, “Makinalaşmak” şiirinde çağın getirdiği ve getireceği teknolojik araçlarla, özellikle verili insan bedeninin zayıflıklarını, güçsüzlüklerini aşma ve son noktada makine-insan birlikteliğine ulaşma arzusu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bilhassa belirtilmesi gereken nokta, makalede Nâzım Hikmet’in transhümanist olduğunun savlanmadığıdır; bunun yerine transhümanizm kavramının, şiiri değerlendirme sürecinde bir açılım kazandıracağı öne sürülmüştür. Böylelikle tespit edebildiğimiz kadıyla modern Türk şiiri incelemelerinde daha önce başvurulmayan transhümanizm kavramından şiir incelemeleri konusunda nasıl yararlanılabileceği konusunda bir model önerisinin de sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modern Türk şiiri, Nâzım Hikmet, “Makinalaşmak”, “Açların Gözbebekleri”, transhümanizm.

Abstract

Nâzım Hikmet is a poet who caused great discussions because of his life, ideology and attitude towards conventional poetry not only during his own era but also after that. This significant name of modern Turkish poetry left a number of poems behind which are still interpreted and discussed, and “Makinalaşmak” is among the leading ones. The poem in question attracted literary researchers especially because of its futuristic content, ideological fiction and the way it relates the liberation of society with industry. However, in the article, it will be put forward that the poem “Makinalaşmak” includes transhumanist elements. Within the framework of this article, the concept of transhumanism will be discussed which is based on the technology to invalidate the boundaries imposed by one’s biological and genetic heritage at first, and finally, the relationship between human and machine. The association of the mentioned concept and Prometheus, Daedalus, Beowulf and Frankenstein, and its intellectual background will be dealt with. Additionally, criticised aspects of the concept will be emphasized. Afterwards, Nâzım Hikmet’s, who underlines physical deficiency in his poems like “Açların Gözbebekleri”, desire to overcome the deficiencies and weaknesses of the given human body, and finally to reach the machine-human unison by means of current and upcoming technological devices of the era in the poem “Makinalaşmak” will be presented. It should be remarked that Nâzım Hikmet is not claimed as a transhumanist in the article. Instead, it is suggested that the concept of transhumanism can offer an insight to evaluation process of the poem. To the best of our knowledge, transhumanism is a concept which has not been referred to in modern Turkish poetry reviews. Thus, a suggestion for a model on how to make use of the concept while analysing poems is aimed.

Keywords: Modern Turkish poetry, Nâzım Hikmet, “Makinalaşmak”, “Açların Gözbebekleri”, transhumanism.

Giriş

Nâzım Hikmet Ran; yaşamı, ideolojisi, şiirin biçimi ve içeriğinde yaptığı değişikliklerle modern Türk edebiyatında en çok tartışılan isimlerden biri olmuştur. Konvansiyonel şiire aykırı düşen şiir anlayışı ve hayat görüşü, kendisinden sonraki birçok şair üzerinde büyük bir tesir bırakır. Modern Türk şiirinin bu önemli ismi arkasında hâlâ yorumlanan, tartışılan çok sayıda şiir bırakmıştır ki bu şiirlerin önde gelenlerinden biri “Makinalaşmak”tır. Necmi Selamet’in *Nâzım Hikmet ve “Makinalaşmak”* adlı kitabının arka kapağında ifade ettiği gibi “‘Makinalaşmak’, tek başına yaşamın her alanını etkiliyor. Yıllar geçtikçe etkisi giderek genişliyor ve artıyor. Kim ne derse desin, bu etki, Nâzım Hikmet’in seksen üç yıl önce yazmış olduğu ‘Makinalaşmak’ adlı şiirinin önemini günümüze dek, doğal bir biçimde taşıyor” (Selamet, 2007). “Makinalaşmak” şiiri çoğunlukla fütürist anlayışla ve ideolojik çerçevelerle ele alınmıştır. Bununla birlikte söz konusu şiir üzerine sadece ideolojik kalıplar üzerine eğilmeyen ve fütürist akımla sınırlandırmayan çalışmaların olduğunu da söylemek mümkün.¹ Örneğin Mehmet Kaplan, “Makinalaşmak” şiirinin sadece ideolojik düşüncelerle izah edilemeyeceğini iddia eder ve şairin Anadolu’nun sefaletini gördükten sonra “makinalaşmaya yegâne kurtuluş vasıtası nazarıyla bakmış” olduğundan bahseder (Kaplan, 2005, s. 334). Bu bağlamda şiire dair yorumlarda Nâzım Hikmet’in makineleşme arzusu, endüstrileşme tutkusuyla birlikte yorumlanmıştır. Bu yazıda ise “Makinalaşmak” şiirine farklı bir pencereden bakma çabasında bulunulacak ve tartışma konusu şiirin transhümanist kavramıyla olan paralelliklerine vurgu yapılacaktır. Özellikle belirtilmesi gereken nokta, makalede Nâzım Hikmet’in transhümanist olduğunun savlanmadığıdır; bunun yerine transhümanist kavramının şiiri değerlendirme sürecinde bir açılım kazandıracağı öne sürülecektir. İfade edilen kapsamda öncelikle transhümanizm kavramı açıklanmaya, daha sonra ise “Makinalaşmak” şiiri, Nâzım Hikmet’in öncül şiirlerinin de yardımıyla transhümanizmin özellikleri çerçevesinde yorumlanmaya ve şiirdeki transhümanist öğeler belirginleştirilmeye çalışılacaktır. Böylelikle tespit edebildiğimiz kadarıyla modern Türk şiiri incelemelerinde daha önce başvurulmayan transhümanizm kavramından şiir incelemeleri konusunda nasıl yararlanılabileceği konusunda bir model önerisi de sunulmuş olacaktır.

Transhümanizm Kavramı

Dijital çağın ruhuna uygun bir nitelik gösteren transhümanizm hareketi, bilhassa akademik dünyada her geçen gün etkisini artırmakta ve daha çok tartışılır hâle

¹ Bahsedilen bağlamda şu çalışmalar örnek gösterilebilir: Kaplan, M. (2005). *Şiir tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk şiiri*. Dergâh Yayınları, s. 330-345; Selamet, N. (2007). *Nâzım Hikmet ve “Makinalaşmak”*. Kanguru Yayınları; Bolat, T. (2019). Nâzım Hikmet şiirinde makinenin ağırlığı. *Şiir Kuran Nesnelere*. İssı, A. C., Özger, M. (haz.). Hece Yayınları, s. 111-128.

gelmektedir. Teknolojiyle doğrudan ilişkili olan transhümanizme bakışın iki karşıt yönde ilerlediği vurgulanmalıdır. Bazı araştırmacılar için ütopyik bir mahiyete sahip olan transhümanizm bazıları içinse distopiktir. Çok farklı şekillerde alınılan bu kavramın ne’liğine baktığımızda, onun durağan ya da kristalize bir doktrin olmadığı vurgulanmalıdır. Yeni ama hızla büyüyen söz konusu hareketin bilime, felsefeye, bilim kurguya ve inanca dair özellikler ihtiva ettiği söylenebilir (Doede, 2009, s. 40). Bahsedilen farklı içerimlere rağmen transhümanizmin genel bir tanımına ulaşmak mümkündür. Örneğin David Livingstone transhümanizmi, modern bilimin tüm ilerlemelerini insan potansiyelini artırmak ve nihayetinde ölümsüzlüğü elde etmek için kullanma çabası olarak tanımlar (Aktaran, Edman, 2019, 42). Dile getirilen tanımda da görüldüğü gibi transhümanizmde teknoloji aracılığıyla insanın potansiyelini en üst seviyeye çıkarmak esastır. Bu noktada kavramın daha ayrıntılı bir şekilde tartışılmasına geçilebilir.

Transhümanizm kavramını ilk kez kullanan J. Huxley’dir. Huxley, *New Bottles for New Wine-1957* adlı eserinde transhümanizm tabirini kullanır. Ancak daha öncesinde kavram, Haldane’nin “Daedalus-1924”; Huxley’in “Religion without Revelation-1927”; Bernal’ın “The World, The Flesh and the Devil-1929” eserlerinde mana olarak ifade edilir (Dağ, 2020, s. 21, 36). Transhümanizm, yaşlanmayı sonlandırmak; insanın entelektüel, fiziksel ve psikolojik kapasitelerini büyük ölçüde artırmak ve insanlık durumunu temelden iyileştirmek için yaygın olarak kullanılabilir teknolojiler geliştiren entelektüel ve kültürel hareket olarak görünürlük kazanır (Agar, 2007, s. 12). Ancak tartışılan kavramın düşünsel köklerini çok daha eskiye götürmek olanaklıdır. Bu çabada ise ölümsüzlük arayışı ölçüt alınmaktadır. Bilindiği gibi insanlığın ölümsüzlüğü elde etme amacı, insanlık tarihi kadar eskidir. Ayrıca daha uzun ve daha iyi bir yaşam arayışı, en eski mitlerde bile görüleceği gibi, yeteneklerimizin en uç noktasına kadar gitmemizi teşvik eder (Edman, 2019, s. 42). Bu bağlamda ilk olarak Yunan mitolojisinde Prometheus üzerinde durmak gerekir. Prometheus’un “Tanrıların arasına katılarak onlardan aldığı ve insana verdiği ‘bilgi ateşi’ gücü; insanın kendi yaratıcı gücünü fark ederek özgürlüğünü kazanması, sürekli gelişerek dönüşmesini sağlamaktadır.” (Uğur, 2021, s. 14). Bu noktada Prometheus mitinin, posthümanizmle de birlikte yorumlandığı belirtilmelidir. Bir başka Yunan miti olan Daedalus’ta ise söz konusu kahraman insan, yeteneklerini genişletmek için büyülü olmayan araçlar kullanan bir mühendistir. Transhümanizmde teknolojinin insan potansiyelini harekete geçirmek için kullanıldığı düşünüldüğünde Daedalus’un bahsedilen eylemi önem kazanır (Uğur, 2021, s. 16). Diğer taraftan Prometheus ve Daedalus ile birlikte transhümanist bakış açısıyla değerlendirilen bir diğer geleneksel unsur Gılgamış Destanı’dır. Efsanevi bir Mezopotamya hükümdarı olan Gılgamış’ın sonsuz bir yaşam arayışının öyküsü olan bu destan, özellikle sonsuz yaşam çerçevesinde transhümanizmle birlikte değerlendirilmektedir (Edman, 2019, s. 42). Ayrıca Beowulf’tan Faust ve Victor Frankenstein’a kadar birincil amacı sonsuzluğa

ulaşıp Tanrı konumuna erişmek olan birçok karakter görülmektedir (Edman, 2019, s. 42).

Gösterilmeye çalışıldığı gibi transhümanizmin bahsedilen anlatılarla benzerliği kurulabilecek olsa da birçok araştırmacı, onun gelişimsel açıdan seküler hümanizmin ve Aydınlanma'nın bir uzantısı olduğunu iddia eder. Bilindiği gibi hümanizm, Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıkan modern idealler için kullanılan üst bir terimdir. Bu idealler, ilahi vahiy yerine sekülerliğin ve fail insanın tercih edilmesini; bireysel hakların, bilimsel metodun esas alınmasını; ilerlemenin arzu edilirliliğini ve batıl inançların yok edilmesini vb. içermektedir (Ross, 2019, s. 37). Max More, tartışma konusu olan kavramı “trans-hümanizm” ve “transhümanizm” olarak iki boyuta ayırır ve transhümanist felsefenin temel içeriğini modernlerin hümanizminin bir uzantısı şeklinde alımlar (Ross, 2019, s. 37). O, “trans-hümanizm”i, modern hümanizmin felsefi temelleri şeklinde kabul eder ve aklın, teknolojik yaratıcılığın tek başına inançtan daha iyi bir gelecek inşa edeceğini savunur. Öte yandan “transhümanizm”in hem araç hem amaç açısından hümanizmin ötesine geçtiğini vurgular. Buna göre hümanizmin yöntemleri, insanı geliştirmek için eğitimi ve kültürel iyileştirmeyi temel alır. Ancak transhümanistler, insan doğasının kendisine meydan okuyarak kişinin biyolojik ve genetik mirasının dayattığı sınırları geçersiz kılacak teknolojiyi savunur. Böylece transhümanizm, tam olarak insan şeklinde tanımlanmayan insan sonrası (*posthuman*) bir şey yaratma arzusuyla hümanizmin ötesine geçer (Ross, 2019, s. 37-38).

Batı felsefe geleneği açısından bakıldığında insan olmanın getirdiği sınırlamalara radikal bir şekilde meydan okuma arzusu, transhümanizmin öncüsü olan Francis Bacon'da görülebilir. Sınırlı yaşamların üstesinden gelinmesi gerektiğini düşünen Bacon'ın, kurgusal eseri *Yeni Atlantis*'te bu bağlamdaki düşüncelerine rastlayabiliriz. O, modern felsefi düşüncelerini, sonlu oluştan kurtuluş reçetesini bilim ve teknolojide bularak inşa eder (Ross, 2019, s. 38). Benzer şekilde Descartes'ın düşünceleri, insanın yeniden tasarımının doğru rasyonel düşünceyi bilimsel projelere uygulama meselesi olduğunu tartışmasıyla “proto hümanist” bir nitelik yansıtır (Ross, 2019, s. 38-39). 18. yüzyılda iki düşünür mekanik düşüncenin kusursuz bir şekilde insana da uygulanabileceğini savunarak bahsedilen isimlerin düşüncelerini ileri taşırlar. Bu isimler Julien Offray de La Mettrie ve Marquis de Condorcet'dir. La Mettrie, *L'Homme Machine* adlı eserinde bedeninin sadece ruhsuz bir makine olduğuna inanır ve nesnelere nasıl manipüle ediyorsak insan doğasını da manipüle etmenin mümkün olduğunu iddia eder. Ona göre doğru zanaatkâr, insan doğasının yasalarına tabi olmayan bir “yeni Prometheus” yaratabilecektir. Condorcet ise insanların ve nesnelere bilim yoluyla manipüle edilebileceğini ve artan bilginin ölüm korkusu olmayan bir dünya yaratacağını varsayar (Ross, 2019, s. 39-40). Örneklerin sayısı her ne kadar artırılabilir olsa da burada vurgulanması gereken nokta, modern felsefe ve Aydınlanma ideallerinin daha iyi bir toplum inşa etme düşüncesi bağlamında teknik

ve bilimsel ilerlemeyi kucaklamaları ve bu şekilde “proto hümanist” düşüncenin tohumlarını ekmeleridir (Ross, 2019, s. 41).

Transhümanizm, “proto hümanist” düşünceyi aldığı güçle teknolojik müdahaleler aracılığıyla beden ve insan doğasının sınırlılıklarının aşılabileceğine, kendi evrimimizi artık kontrol edebileceğimize inanır. Bir başka ifadeyle transhümanistler bizim teknolojik yaratıcılığımıza inanırlar ve doğanın biyolojik olarak eski, tesadüfi tasarımına dair bağları çözebileceğimizi düşünürler (Doede, 2009, s. 40). Bu şekilde, önde gelen transhümanist düşünürlerden biri olan Bostrom’un ifadesiyle, transhümanizmin gelecek hakkında bir düşünme biçimi olduğu savlanabilir (Ross, 2019, s. 5-6). Böylesi bir düşünce biçimini ortaya çıkaran temel dinamik ise, insan vücudunu yeniden yapılandırabilen spekülasyon teknolojilerinin ortaya çıkması veya çıkma ihtimalidir. Yeniden tasarlanan gelecek bedenlerle ilgili düşüncenin doğuşunda nanoteknoloji, biyoteknoloji, yapay zekâ, bilgi teknolojisi, bilişsel bilim, kriyojenik dondurma gibi alanlardaki gelişmelerin itici gücü bulunmaktadır (Ross, 2019, s. 4; Uğur, 2021, s. 33-59). Söz konusu gelişmelerle birlikte insan doğasının sabit değil, değişime açık olduğu yargısına ulaşılır. İnsan doğasının değişebilirliği transhümanizme göre onu bedensel sınırlılığundan, kırılabilirliğinden ve başarısızlığından arındırabilir. Böylelikle homo sapiens yerini gelecekte üstün bir insan sonrası türe bırakacaktır (Doede, 2009, s. 40). İki tür arasındaki fark, İnsanlık 1.0 ve İnsanlık 2.0 ile açıklanır. Bahsedilen çerçevede İnsanlık 1.0, biyolojik sınırlılıklarımızla görünürlük kazanırken İnsanlık 2.0, yarının yeniden tasarlanmış varlıklarıdır (Ross, 2019, s. 6). Nitekim transhümanizmin bir kültürel hareket olarak insandan (1.0), post-insanlığa geçiş arzusu şeklinde tanımlanması da tartışılan bağlamda önemlidir (Ross, 2019, s. 6-7). Bu noktada geleneksel insanlığın sonrasında karşılaşılabilecek insan türünün olumlu mu yoksa olumsuz mu olacağı yönünde bir soru gündeme gelir. Söz konusu soruya transhümanizm olumlu cevap verir. Transhümanizmin temel iddiası, insan sonrası yaşamların şu ankinden daha güzel olacağına yöneliktir. Transhümanistler insan sonrası bir sonsuzluğu hedeflerler. Artık ölmeyen, sınırsız zekâyâ sahip ve acı çekmeyen bir varlığı arzulurlar (Ross, 2019, s. 9). İfade edilen ölümsüzlük ereği için hedeflenen tarih ise 2045’tir. Örneğin Ray Kurzweil, insanların 2045 yılına kadar dijital ölümsüzlüğe kavuşacağını tahmin eder (Aktaran Uğur, 2021, s. 27). Diğer taraftan Rus girişimci Dmitry Itskov’un “Global Gelecek 2045-Dünya Konferansı”nda yaşanan insanların beyinlerini omurilikle birlikte alarak o kişiye benzeyen bir robotun kafasına yerleştirmeyi planladıkları bir projeye başladıklarını söylemesi hem bedenin sınırlılıklarının aşılması hem de ölümsüzlük arzusu açısından dikkat çekicidir (Uğur, 2021, s. 53). Bu şekilde transhümanizmin fiziksel, entelektüel veya psikolojik vb. insana dair bütün sınırları çözülebilir teknik problemler olarak gördüğü ortaya çıkar (Ross, 2019, s. 11). Böylelikle transhümanizmin entelektüel bir meydan okuma olduğu noktasına gelebiliriz. Epistemolojik kesinlik kavramıyla yorumlayabileceğimiz bu konudaki temel sav,

uygulamalı akıl yoluyla çözülemeyecek hiçbir sorunun olmadığına yöneliktir (Ross, 2019, s. 12). Ölümsüzlük gibi hiçbir zaman aşılamayacağına inanılan durumlar bile transhümanizmde uygulamalı akıl yoluyla ve teknolojinin desteğiyle sona erecektir. Bu noktada insanın Tanrı statüsüne yükseltildiğini söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle transhümanizmde insanın da Tanrı gibi olma, yaratma ve yaşam verme yeteneğine sahip olması söz konusudur (Edman, 2019, s. 42). Transhümanizm, “Homo sapiens”i tanrılara dönüştürerek insanları yeniden adlandırmaya çalışırken kullanılan isimlerden biri “Homo deus”tur (Ross, 2019, s. 9).

İnsanın Tanrı statüsüne geçme çabasını yansıtan transhümanizm, İnsanlık 2.0, Homo deus gibi tanımlamaların yanı sıra “üst-insan, süper insan, öte-insan” gibi ifadelerle de anımlandırılmıştır. Söz konusu kavramın savunduğu ve iddia ettiği ana savlar ve kavramlar şöyle özetlenebilir:

“yaşam kalitesini arttırma; yaşlanmayı yavaşlatma; sonsuz yaşam vaadi; duygudan yoksun insan; yapay organlar; biyolojik sınırlarını aşmış beyin; kaos yerine düzen; insan makine bütünleşmesi; robot, cyborg, android; yapay gerçeklik/sanal gerçeklik; nano teknoloji; yapay zekâ; kutsal teknoloji; omega noktası; insan için bulut bilişime/teknosisteme bağlı insan; ortak bilinç; tekillik” (Uğur, 2021, s. 32-33).

Listede görüldüğü gibi transhümanizmde insan yeniden yapılandırılırken insan ve makinenin nihai birleşiminden söz etmek gerekiyor. Ancak bütün bahsedilen yapılandırmalar, idealler ve insan-makine birlikteliğinin birtakım varoluşsal ve ahlaki soruları, sorunları beraberinde getirdiğini ifade etmeliyiz. Örneğin varoluşsal açıdan insanın sürekli yapılandırılması, onun kimliğinin sınırlarının ne olduğuna yönelik tartışmaları da gündeme getirir. Bununla birlikte araştırmacılar, insan bedeninin yapılandırılması konusunda oluşabilecek eşitsizlik durumunu sorunsallaştırırlar. Son olarak birbiriyle çok yakın bir ilişki içinde olan transhümanizm ve posthümanizm kavramlarının bağlantısına değinebiliriz. Transhümanizmi, posthümanizmin bir alt türü olarak düşünme eğiliminden bahsetmek gerekir (Ross, 2019, s. 7). Diğer taraftan transhümanizm, posthümanizme geçişte ara dönem olarak da tanımlanmaktadır (Dağ, 2020, s. 17). Transhümanizm ve posthümanizmin ortak özelliği, tekno-yaratılış kavramıdır; ancak “posthümanizm, teorik çabasını özcülük ve tekno-indirgemecilik modeline dönüştürecek teknolojiyi esas odak noktası haline getirmez.” (Ferrando, 2020, s. 40).

Transhümanizm ve Nâzım Hikmet’in “Makinalaşmak” şiiri

*“Aklını hâkim kıl oğlum
kurtul ıstıraptan.”*
(Nâzım Hikmet, 2008, s. 1291)

Lirik ve romantik şairler için doğanın, doğal olanın, şiirsel söylemin inşasında ve içeriğin kurgulanmasında temel bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Billhassa lirik duyuşa sahip şair için doğa olumlanan, içinde yaşanmasından mutlu olunan, söylem düzeyinde de görünürlük kazanan bir özelliğe sahiptir. Transhümanist anlayışın belirginleşmesinde başvurulan iki karşıt anlayış bu bağlamda hatırlanabilir. Buna göre insanlığın kendini anlaması iki karşıt yönde gerçekleşmektedir. Birincisi, hem ekoloji hem de evrim teorisi tarafından desteklenen, daha büyük doğal çerçevede kendini alımlamasıdır; ikincisi ise, insanlığın teknoloji doğrultusunda kendini geliştirmesini gaye edinir (Ross, 2019, s. 7). “Makinalaşmak” şiirinin yazıldığı dönemlerde Nâzım Hikmet, şairlerin çok büyük bir çoğunluğunun benimsediği doğal çevrenin ve doğal olanın yanında olma durumunun aksine bir tavır alır. Zira o, teknolojinin kurtuluş olacağı inancındadır. Şair bahsedilen ayrık tavrın yadırganması ve eleştirilmesi karşısında şunları söyler:

“Benim idealize ettiğim şey pervanedir. Ben papatyayı değil, pervaneyi anlatıyorum. Papatya da pervaneye benzer, onun da kanatları vardır, ona ben pervaneyi tercih ederim... Göğsüme papatya takacağım, diyen şairler olduktan sonra, ben neden kuyruğuma pervane takmayayım. (...) Papatya, endüstrinin elinin dokunmadığı hammaddenin sembolüdür. Pervane de sanayiinin sembolü. Ve ben, sanayiinin yarattığı içtimaî hayattaki muayyen bir sınıfın şairiyim. O zümrenin dertlerini, acılarını, ihtiyaçlarını anlatırım.” (Akt. Gürsel, 2002, s. 71)

Alıntıdan da görüleceği gibi Nâzım Hikmet, papatya ve pervaneyi sembol olarak düşünmektedir. Ona göre papatya, endüstrinin elinin değmediği doğal olanın sembolüken pervane, sanayinin sembolüdür. Şair, doğanın ve doğal olanın yanında durmayıp sanayinin, teknolojik olanın tarafına geçer. Böylelikle Nâzım Hikmet, doğa-kültür karşıtlığında kültürün yanında durmaktadır. Şair, insanın yapıp etmelerine, insan aklına karşı sınırsız güven duymaktadır. İnsan, aklıyla doğaya hükmedebilecek, daha iyi bir gelecek inşa edebilecektir. Sözü edilen durum, şairin “Gözlerimiz” şiirinde ortaya çıkmaktadır:

*Şeffaf
temiz
damlalarıyla gözlerimiz
bir umman içinde o kadar birleşti ki,
kaynayan suda buzu
nasıl eritirseniz,
işte biz de
birbirimizde
öyle kaybolduk.
Yükseldi gözlerimizin şaheseri
demire can veren dehayı bulduk.*

Şeffaf

temiz

damlalarıyla gözlerimiz,
bir umman içinde birleşmeseydi eğer,
her zerre

dağılsaydı başka bir yere,
dinamolarla türbinleri çiftleştirerek,
çelik dağları suda kof bir kelebek gibi döndüremezdik..
Ve gözlerimizi yakan

gecenin ateşini

şamasız kibrit gibi söndüremezdik.. (Nâzım Hikmet, 2008, s. 129-130)

Hatırlanacağı gibi transhümanizm; akıl, teknoloji ve yaratıcılığın inançtan daha iyi bir gelecek inşa edeceği görüşünü kabul eder (Ross, 2019, s. 37-38) ve akıl yoluyla aşılamayacak bir sınırın olmadığını savunur. Benzer şekilde, “demire can veren dehayı bulduk”, “dinamolarla türbinleri çiftleştirerek, / çelik dağları suda kof bir kelebek gibi döndüremezdik” mısralarında Nâzım Hikmet insanı merkeze alır ve insanın bilhassa teknolojik bakımdan yapabileceklerine karşı büyük bir güven duyar. Bununla birlikte bahsedilen mısralarda makinelere insani vasıflar yüklenmesi ile, “Makinalaşmak” şiirinde somutlanacağı gibi, insan ile makine arasındaki sınırlar belirsizleştirilir. Ancak Nâzım Hikmet’in transhümanist tavrı özellikle hastalık, ölümlülük, cehalet ve ıstırap karşısındaki tutumunda aranmalıdır. Bahsedilen konuda şairin “Açların Gözbebekleri” adlı şiirinin ilgili kısımları şöyledir:

“Değil birkaç

değil beş on

otuz milyon

aç

bizim!

Onlar

bizim!

Biz

onların!

Dalgalar

denizin!

Deniz

dalgaların!

Değil birkaç

değil beş on

30.000.000

30.000.000!

Açlar dizilmiş açlar!

Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız

sıksa cılız

eğri büğrü dallarıyla

eğri büğrü ağaçlar!

Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız

açlar dizilmiş açlar!

Bunlar!

yürüyen parçaları

o kurak

toprakların!

Kimi

kemik

dizlerine vurarak

yuvarlak

bir karın

taşıyor!

Kimi

deri... deri!

Yalnız

yaşıyor

gözleri!” (Nâzım Hikmet, 2008, s. 40-41)

Birçok araştırmacının hemfikir olduğu gibi Nâzım Hikmet, şiirde özellikle yıllarca süren savaşlar nedeniyle, Anadolu’da gözlemlediği Türk insanının yoksulluğunu, çaresizliğini ve ıstırabını anlatır. Diğer taraftan şiirin yazılma sürecinde şairin Gürcistan sokaklarında karşılaştığı aç ve yoksul insanların etkili olduğu da düşünülmektedir (Bolat, 2019, s. 114). Ancak bu şiirin dışında da “yoksulluk”, “fakir/lik” “hasta”, “hastalık” ve “ıstırap” sözcüklerinin Nâzım Hikmet’in şiirsel söyleminde önemli bir yer edindiğini vurgulamak gerekir. Buna karşılık halka umut aşılama çabışan Nâzım Hikmet, çoğunlukla ifade edilen sözcükler dolayımında somutlanan olumsuzlukları aşmaya çalışır. Nitekim bahse konu olan şiirde de şair, ağrının büyük olduğunu, ama demirleşen bağrına tokadın inemeyeceğini vurgular (Nâzım Hikmet, 2008, s. 42). Bu noktada şiirdeki “Demirleşti bağrımız”daki “demirleşmek” ifadesine odaklanmak şairin şiir evreninin anlamlandırılmasında işlevsel değerdedir. Zira “Açların Gözbebekleri” şiirinde güçsüz, sıksa, cılız, yuvarlak karın ve bir deri bir kemik kalmış olarak resmedilen insan bedeni imgesi demirleşen bağrıyla tezat oluşturmaktadır. Fakirlik, sefalet, hastalık, ıstırap, güçsüz beden vb.

olumsuzlukları aşmanın yolu demirleşen bağırdır. Ancak “Makinalaşmak” şiirinde de görüleceği gibi demirleşen bağır Nâzım Hikmet için sadece mecazi bir anlam içermez. Bilakis demirleşmeyi, şairin sanayiye ve teknolojiye yönelik algısı içinde değerlendirmek gerekmektedir.

Daha önce de vurgulandığı gibi Nâzım Hikmet, doğaya ve doğal olana ait papatyaya yerine teknolojiye ait pervaneyi tercih eder. Bu kapsamda yaşadığı çağın söylemine ve bilincine uygun olduğunu düşünerek yakasına papatyaya takmak yerine kuyruğuna pervane takmayı yeğler. Ancak burada dikkat çekilecek nokta, pervane gibi makineleri insana yakınlaştırmasıdır. Necmi Selamet, *Nâzım Hikmet ve “Makinalaşmak”* adlı kitabında şairin makineleri canlı bir nesne olarak gördüğünden söz eder. Nâzım Hikmet, “San’at Telakkisi” adlı şiirinde at ile lokomotifleri, drezinleri, treni karşılaştırır. “Buharlı makineleri, soluk alıp veren insana benzetir. ‘Bor Oteli’ adlı şiirinde, ‘denizde bir yürek gibi atan motor sesinden,’ diyerek, gibi ilgeciyle, motor sesini kâlp atışının ritmi ile eşleştirir.” (2007, s. 31). Bunlara ek olarak Nâzım Hikmet, makineyi yüreği canlı, genç ve sabırsız bir insana benzetir (2008, s. 997). O hâlde bu noktada şu soru sorulabilir: Makinelerin canlandırılmasının, insanlaştırılmasının anlamı ne olabilir? Söz konusu sorunun cevabı ise metaforların işlevi ile açıklanabilir. Lakoff ve Johnson’ın *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* (2015) adlı kitaplarında ortaya koydukları gibi kavramsal metaforlar, bizim nasıl düşündüğümüzü ortaya koyarlar. Bu minvalde Nâzım Hikmet’in şiirlerinde oluşturduğu “MAKİNE İNSANDIR.” kavramsal metaforu, onun bir taraftan makineleri insanlara yaklaştırırken diğer taraftan insanı da makinelere yaklaştırdığını somutlar. Makinelere yönelik bahsedilen düşünsel çerçeve, “Makinalaşmak” şiirini anlamlandırmak açısından temel önemdedir. Şimdi “Makinalaşmak” şiirine yer verilebilir:

trrrrum,
 trrrrum,
 trrrrum!
 trak tiki tak!
 Makinalaşmak
 istiyorum!

Beynimden etimden iskeletimden
 geliyor bu!
 Her dinamoyu
 altıma almak için
 çıldırıyorum!
 Tükürüklü dilim bakır telleri yahyor,
 damarlarımda kovalıyor
 oto-direzinler lokomotifleri!

trrrrum,
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!
Mutlak buna bir çare bulacağım
ve ben ancak bahtiyar olacağım
karnıma bir türbin oturtup
kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!

trrrrum!
trrrrum!
trrrrum!
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum! (Nâzım Hikmet, 2008, s. 38-39)

Nâzım Hikmet’in 1922 yılında kaleme aldığı “Açların Gözbebekleri” ile 1923 yılında yazdığı “Makinalaşmak” şiirleri arasında birbirini tamamlayan bir nitelik bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle iki şiiri birlikte değerlendirerek şairin zihinsel gelişiminin izi sürülebilir, varlık kazanan bazı sorulara cevaplar aranabilir. Buna göre “Açların Gözbebekleri”nde gözlemlenen güçsüz, sıska, cılız, yuvarlak karın ve bir deri bir kemik kalmış olarak resmedilen insan bedeni imgesi, onu mecazi olarak aşan demirleşen bağır imgesi, “Makinalaşmak” şiirinde öteye taşınır ve bu kez bedenin demirleşmesinden, makineleşmesinden ve teknolojileşmesinden doğrudan bahsedilir. Bu şekilde güçsüz ve sıska beden imgesi ikinci şiirde yerini makineleşerek güçlenen bir beden imgesine bırakır. Beyninden, etinden ve iskeletinden gelen bir arzuyla makineleşmek isteyen şiirsel özne her dinamoyu altına almak için çıldırır, tükürüklü dili bakır telleri yalar, damarlarında oto-drezinler lokomotifleri kovalar ve ancak karnına bir türbin oturtup kuyruğuna çift uskuru takacağı gün bahtiyar olacağını düşünür. Şiirsel öznenin arzu ettiği şey, transhümanizmin öngördüğü insan ve makine arasındaki nihai birleşmeyle paralellik gösterir. Böylelikle bedene yönelik olumsuzluklar, sınırlılıklar, teknolojinin unsurları ve imkânlarıyla birlikte sona erecektir. İfade edilen bağlamda, “Mutlak buna bir çare bulacağım” mısraının, transhümanizmde olduğu gibi, teknolojinin olanaklarıyla insanın nihai aşamada makineleşmesi, insanla makinenin birleşmesi amacına gönderimde bulunduğu düşünülebilir. Diğer bir deyişle şiirsel öznenin mutluluğunun, transhümanizmde

olduğu gibi teknolojinin gelişimlerinden istifade ederek insan bedeninin makineleşmesine bağlı olduğunu ileri sürmek mümkündür. O hâlde “Makinalaşmak” şiirinde insanın makine ile bütünleşme arzusu açıkken ve şiirsel özne bedenine teknolojik unsurları eklemeyi isterken, onu sadece sanayileşme çabası şeklinde sınırlamanın doğru bir tutum olmayacağı ileri sürülebilir. Makineleri canlılaştıran ve insanlaştıran Nâzım Hikmet’in, insanı da makineleştirirken temel amacı, “Açların Gözbebekleri” şiirinde görüldüğü gibi, insan bedenine ait zayıflıkları, ıstırapları aşmaktır. Nitekim “Açların Gözbebekleri”nde şairin dertleri aşabilmek için demirleşen bir bağra sahip olduğunu söylemesi, bu şekilde mecazi alandan literal alana kaymıştır. Öte taraftan genel eğilimin aksine Nâzım Hikmet’in insani olana ve insan bedeninin doğallığına karşılık makineleşmeyi benimsemesi, böylelikle doğa-kültür karşıtlığında kültürün ve teknolojinin yanında yer alması, çağın söylemini sahiplenmesi olarak yorumlanabilir. Zira şairin, “ben, sanayiın yarattığı içtimaî hayattaki muayyen bir sınıfın şairiyim. O zümrenin dertlerini, acılarını, ihtiyaçlarını anlatırım.” (Akt. Gürsel, 2002, s. 71) demesi, onun çağının şartları ve gerekleriyle kurduğu doğrudan ilişkiyi açığa çıkarır. Bununla birlikte zümrenin dertlerini, acılarını anlattığını düşünen şair için transhümanistlerde olduğu gibi insanlık durumunu iyileştirmek esastır. Bu bakımdan “Makinalaşmak” şiirinde görüldüğü şekliyle sanayileşme ile birlikte insan bedeninde de bir dönüşüm, farklılaşma hedeflenir. Nâzım Hikmet’in çabası, Marksçı sınıflandırmada, “üretim güçleri”nin ilerici amaçlar için kullanılmasıyla anlamlandırılabilir. Şairin temel hedefi, bu bağlamda çağın getirdiği ve getireceği teknolojik araçlarla insanın yokluğunu, yoksulluğunu ve bilhassa bedensel zayıflıklarını, güçsüzlüklerini aşmaktır. Ancak bu aşamada, şiirsel öznenin makineleşme düşüncesinin şu ana ait gerçeklikten çok geleceğe yönelik bir istek, bir tasarım hâlinde şiirde gözüktüğü vurgulanmalıdır. Şiirsel özne, olmak istediği neyse onu dillendirir. Bahsedilen durum, kuramsal kısımda ifade edildiği gibi, transhümanizmin “gelecek hakkında bir düşünme biçimi” olma özelliğiyle örtüşür. Transhümanizm, gelecekte yeniden tasarlanacak bedenlerle ilgili öngörülerde bulunurken “Makinalaşmak”ta şiirsel özne, bedenini nasıl dönüştüreceğine yönelik tasarımlarını, isteklerini dile getirir. Tartışma konusu şiirde yer alan “Mutlak buna bir çare bulacağım” mısraı ise, bedensel dönüşümün gerçekleşmediğini, ancak şairin bunu gerçekleştirmeye yönelik kesin inancını ve azmini açığa çıkarır. Böylelikle dertlerinden, yoksulluğundan, ıstırabından, bedensel güçsüzlüğünden arınmış yeni bir insan ortaya çıkacaktır. Nâzım Hikmet’in Anadolu’ya (kimilerine göre Gürcistan’a) yolculuğu sırasında gözlemlediği yokluk ve yoksulluk ortamından sonra böyle bir şiir yazması ve bu şiirin geleceğe yönelik bir tasarım içermesi anlamlıdır. Şu nedenle ki ilk olarak incelenen 1922 tarihli “Açların Gözbebekleri” şiiri reelde olana; 1923 tarihli “Makinalaşmak” istiyorum ise olması istenene, gelecekte tasarlanana tekabül eder. Bu

çerçeve de “Makinalaşmak” şiirinin modern bilimin ve teknolojinin tüm potansiyelinden yararlanarak bir kurtuluş reçetesi sunduğu iddia edilebilir. “Makinalaşmak” şiirinin şairi Nâzım Hikmet, verili bedeninin yerine teknolojinin imkânlarından yararlanarak daha güçlü bir beden tasarımı yapmak ister. Burada teknolojik yaratıcılık ve insanın, transhümanizmde olduğu gibi, insan bedenine yönelik müdahaleleri söz konusu olur. Şairin şiirdeki temel motivasyonu verili bedeninin doğal kırılma noktalarını, güçsüzlüklerini aşmaktır. Bu şekilde şairin, transhümanizmle koşut olarak, insana dair fiziksel sınırları çözülebilir teknik problemler olarak gördüğü ortaya çıkar. Tabii ki şiirle birlikte birçok cevapsız soru da yine gündeme gelecektir: Şiirsel öznenin makineleşmesinin sınırı ne olacaktır? İnsana ait varoluşsal özün sınırı nedir ve makineleşme ile birlikte bu kaybedilecek midir? Nitekim, Kaplan da bu bağlamda şiirle ilgili şunları sorar: “[İ]nsan tamamiyle makinalaşabilir mi ve bu insan için yüksek bir ideal midir?” (Kaplan, 2005, s. 332). Öte yandan birçok araştırmacının dikkat çektiği gibi şiirde yer alan

trrrrum,
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak!

mısraları, şairin bedenini makineleştirirken ses düzeyinde de bu durumu içselleştirdiğini somutlar. Mehmet Kaplan’ın ifadesiyle “‘Makinalaşmak’ şiirinde tekrarlanan sesler, makinanın madde ve hareketine uygun olarak sert, katı ve monotondur” (Kaplan, 2005, s. 332). Lirik şiirde doğanın ve doğal olanın sesini dinlemeye çalışan şiirsel özne, Türk şiir tarihinde istisnai bir durum göstererek makineleşmenin sesini şiirsel kılmayı başarır. Bir başka ifadeyle Nâzım Hikmet’in papatya ve pervane sembolizasyonunu sürdürürsek o, doğal dünyaya ait kuş sesini değil, teknolojinin ve sanayileşmenin sembolü olan makine sesini tercih eder. Böylelikle hem fonetik hem de içerik açısından teknolojinin; insanlığın ıstıraplarını, yoksulluklarını, bedensel zayıflıklarını aşacak bir olanak sunduğunu anlatmaya çalışır.

Sonuç

Transhümanizm, her ne kadar geniş bir anlam alanına sahip olsa da bu kavramın içeriğini, teknolojinin imkânlarıyla insanın verili ve genetik sınırlılıklarını aşarak ölümsüzlük arzusunu karşılamak şeklinde özetleyebiliriz. Bununla birlikte tartışma konusu kavram güncel anlamına modern zamanlarda kavuşmuş olmasına rağmen ölümsüzlük arayışı ve aletlerle insan potansiyelini açığa çıkarma gibi özellikler açısından onunla Prometheus, Daedalus, Gilgamiş Destanı, Beowulf, Faust ve Victor Frankenstein arasında bir ilişki kurmak mümkün olmuştur. Diğer taraftan

transhümanizmin, seküler hümanizmin ve Aydınlanma Çağı'nın düşünsel devamı olduğu iddia edilmektedir. Bu şekilde gelişimini takip edebildiğimiz transhümanizmin temel savı, insan sonrası yaşamların şu ankinden daha güzel olacaktır. Böylelikle kavramın geleceğe yönelik bir tasarım oluş niteliği belirginlik kazanır. Fakat transhümanistler için “insan doğasına meydan okuyarak kişinin biyolojik, genetik mirasının dayattığı sınırları geçersiz kılacak teknolojiyi” ortaya çıkarmak ideal bir durum olsa da insan varoluşu açısından birçok felsefi tartışmaya neden olduğu da bu aşamada vurgulanmalıdır.

Makalede somutlanmaya çalışıldığı gibi Nâzım Hikmet'e transhümanist yakıştırmasında bulunmak doğru bir tavır değildir; ancak özellikle “Makinalaşmak” şiiri transhümanizm kavramıyla yorumlandığında şiirde dile getirilen anlayışla transhümanizm arasında birçok paralelliklerin gözlemlenebileceği ileri sürülebilir. Tabii ki bu çabada onun farklı şiirlerinden de destek alınması gerekmektedir. İfade edilen çerçevede ilk olarak Nâzım Hikmet'in teknolojiyi, insanlığın içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması için çıkış yolu olarak benimsemesi benzerlik olarak gösterilebilir. Şairin kendi sembolleriyle somutlayacak olursak o, doğal olan papatyayı değil; insan elinin değip dönüştürdüğü, sanayii ve teknolojinin sembolü olan pervaneyi tercih eder. Böylelikle Nâzım Hikmet, doğa-kültür ikili karşıtlığında kültürün yanında durmaktadır. Şair, insan aklına sınırsız güven duymakta ve insanın aklıyla doğaya hükmetme çabasını alkışlamaktadır. Bununla birlikte şair, bilhassa “Açların Gözbebekleri” şiirinde görüldüğü gibi insanın hastalık, cehalet ve ıstırabını gidermenin yegâne yolunu teknolojiye görür. Ancak Nâzım Hikmet'in bu konuda insan bedenine yönelik vurgusu transhümanizm kavramı açısından dikkat çekicidir. Zira daha önce “Açların Gözbebekleri” şiirinde dile gelen güçsüz, zayıf ve hastalıklı bedenler, “Makinalaşmak” şiirinde, transhümanizmde de temel olan, insan ve makine birlikteliği arzusuyla aşılmaya çalışılır. Şair, çağın getirdiği ve getireceği teknolojik araçlarla, özellikle verili insan bedeninin zayıflıklarını, güçsüzlüklerini aşmak istemektedir. Tam da bu durum, “Makinalaşmak” şiirinin transhümanizm kavramıyla temel paralelliklerinden birini oluşturur.

Kaynaklar

- Agar, N. (May-Jun 2007). Whereto transhumanism? The literature reaches a critical mass. *The Hastings Center Report*, 37 (3), 12-17.
- Bolat, T. (2019). Nâzım Hikmet şiirinde makinenin ağırlığı. *Şiir Kuran Nesnelere*. Issı, A. C., Özger, M. (haz.). Hece Yayınları.
- Dağ, A. (2020). *İnsansız dünya: transhümanizm*. Ketebe Yayınevi.
- Doede, B. (January 2009). Transhumanism, technology, and the future. *Appraisal*, 7 (3), 39-54.
- Edman, T. B. (2019). Transhumanism and singularity: a comparative analysis of a radical perspective in contemporary works. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (1), 39-49.
- Ferrando, F. (2020). Posthümanizm, transhümanizm, antihümanizm, metahümanizm ve yeni materyalizmler: farklar ve ilişkiler. (Yanar, M. Çev.). *Edebiyatta posthümanizm* içinde. Buran, S. (ed.). Transnational Press London.
- Gürsel, N. (2002). *Doğumunun yüzüncü yılında dünya şairi Nâzım Hikmet*. Can Yayınları.
- Kaplan, M. (2005). *Şiir tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk şiiri*. Dergâh Yayınları.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2015). *Metaforlar: hayat, anlam ve dil*. (Demir, G. Y. Çev.). İthaki Yayınları.
- Nâzım Hikmet (2008). *Bütün şiirleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ross, B. D. (May 2019). Transhumanism: an ontology of the world’s most dangerous idea. [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of North Texas.
- Selamet, N. (2007). *Nâzım Hikmet ve “Makinalaşmak”*. Kanguru Yayınları.
- Uğur, S. (2021). Transhumanist çağda açık üniversitelerin yeniden yapılandırılması için bir stratejik plan oluşturulması. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.